
Avrupa İslam Üniversitesi
İSLAM ARAŞTIRMALARI
Journal of Islamic Research
البحوث الإسلامية
Yıl 3 Sayı 1 Mayıs 2010

Peygamber-Sahabe İlişkisi Bağlamında Tasavvufî Düşünce ve Yorumlarda Şeyh-Mürîd İlişkisi

Doç. Dr. Ahmet YILDIRIM
Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet:

Kaynaklara baktığımızda sahabenin Hz. Peygamber ile olan ilişkisini çeşitli şekillerde yürüttüğünü görüyoruz. Örneklerden yola çıkarak ilişki boyutları üzerinde iyice durulduğu ve tahlil edildiğinde, sonuç olarak ortaya çıkan hususlar günümüz dinî önder ve liderleri ile onların peşinden gidenler arasındaki mevcut ilişkinin test edilmesine yardımcı olacaktır. Bu bağlamda makalede Rasul-Sahabe ilişkisi esas alınarak özellikle şeyh-mürîd ilişkisinin nasıllığı ve nasıl olması gerektiği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Peygamber, sahabe, tasavvufî düşünce, şeyh, irade, mürîd

Mystical Thought Within The Context Of The Relations Between The Prophet Muhammad And His Companions And The Freewill And Disciple In Mystical Interpretations

Abstract:

When we look at basic Muslim religious sources, we can see that the companions established their relations with the Prophet Muhammad through various ways. When the extent of these relations were analysed in detail by

using some examples from that time, the results of these investigations could help to understand the current relations between the contemporary religious leaders and personalities and those who follow them. Therefore, this article deals with especially how the relationship of a shaikh with his disciple should be and what kind of personal or human relationship a Muslim should establish with others, by basing their behaviours on the examples of the relationship undertaken between the Prophet Muhammad and His companions.

Keywords: The Prophet Muhammad, Companions, Mystical Thought, Shaikh, Freewill, Disciple.

Giriş

Peygamberlerin peygamberlik misyonu genel olarak sosyal ve maddî hayatın olduğu kadar ferdî ve manevî hayatın da mükemmellik ölçüsünü ortaya koymayı, her iki alanda da insanlara kılavuzluk ve rehberlik yapmayı ihtiva etmektedir. Son peygamber olan Hz. Muhammed'in görevi sadece kendisine verilen vahyi tebliğ etmek değil; getirdiği dinin esaslarını açıklayıp bizzat yaşamak, gönderildiği toplumu bu doğrultuda yönetip yönlendirmek, ferdî ve toplumsal plânda bir dönüşümü sağlayarak yeni bir toplum modeli oluşturmak da onun görevleri arasındaydı. Hz. Peygamber'in insanlık tarihinde siyasi, hukukî, ekonomik ve sosyal alanlarda ortaya koyduğu değerleri bilfiil uygulamayı başardığı bilinen tek peygamber ve lider olması da, bu beşerî kılavuzluk ve önderlik misyonunun bir gereğidir. Allah Resulü bir insan, bir kul olmakla birlikte kendisine verilen misyon ve bu misyonun kazandırdığı manevî şahsiyet onu diğerlerinden ayırmaktadır. Kur'an-ı Kerim bir taraftan Hz. Peygamber'in beşerî tabiatına vurgu yaparken diğer taraftan da onun diğer insanlar arasındaki özel statü ve otoritesini kesin şekilde belirtir. Onun peygamberlik görevi tamamen fikrî ve ruhî öğütlerle sınırlı olmayıp bir İslam toplumu inşa amacına bağlı olarak sosyal, siyasi ve askerî faaliyetleri de kapsadığından kendisine itaat sadece ibadet vs. alanında değil sosyal hayatta da söz konusudur.¹ Öncelikli olarak konuyu Peygamber ile sahabe arasındaki ilişkiler bakımından ortaya koymaya çalışacağız. Bu da daha sonra üzerinde duracağımız şeyh-mürîd arasındaki ilişki ile karşılaştırmamızı kolaylaştıracaktır.

1. İnsan-Beşer Peygamber

Hz. Peygamber (s.a) de kendinden önce gönderilen diğer peygamberler gibi bir beşerdi. Doğmuş, evlenmiş, çocuk sahibi olmuş, acı çekmiş, sevinmiş, Allah için ızdırap çekmiş, zulüm ve güçlülere göğüs germiş ve vefat etmiştir. Mekkeli müşrikler peygamberlikle görevlendirilince onun hakkında şöyle demişlerdi:

“Bu ne biçim peygamber ki yemek yer, sokaklarda gezer? Ona, beraberinde bulunup uyaran bir melek indirilseydi ya! Yahut, kendisine bir hazine verilseydi veya besleneceği bir bahçe olsaydı ya!” Bu zalimler, inananlara: “Siz sadece büyülenmiş bir adama uyuyorsunuz.” dediler.”²

Allah onların bu bahanelerine karşı şöyle vahiy indirdi: “Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de, şüphesiz, yemek yerler, sokaklarda gezerlerdi...”³ Çünkü onların, özellikle Ehl-i Kitap'tan öğrendiklerine dayanarak bir peygamberin geleceğini bekleyip durdukları hâlde, Hz. Peygamber'e karşı tepkilerinin sebeplerinden birisi de Arap toplumundaki peygamberlik ve peygamber tasavvuru ile Hz. Peygamber'in şahsında gördükleri tezahür ve kudret arasındaki çelişkidir. Önceki peygamberlerin kıssalarından edindikleri bilgilere göre, peygamber beşerüstü ve harikulade bir varlıktı. Onlar, Hz. Musa, İshak, İsa, Davud, Süleyman, İbrahim, Lût, Salih ve Şuayb peygamberlerin mucizelerinden habersiz değillerdi. Oysa peygamber olduğunu iddia eden, vahy geldiğini söyleyen Hz. Peygamber'i (s.a), kendilerinden farksız yer-içer, gezer birisi olarak görüp de özel bir nitelik, açık bir âlâmet ve olağanüstü bir kuvvetle göremeyince şaşırıldılar. Kur'an, müşriklerdeki bu cahili peygamber anlayışını düzelten ve onların beklentilerine cevap niteliğinde birçok ayet indirerek Hz. Peygamber'in bir beşer olduğunu tekrar tekrar vurgulamıştır.⁴

Kur'an'ın ısrarla altını çizdiği bu konuda Hz. Peygamber'in de oldukça hasasiyet göstermesi kaçınılmazdı. O daima beşer ve kul olduğunun bilinci içerisinde hareket etmiş ve peygamberliğinden sonra da önceki sadeliği, tabiiği terk etmemiş, tevazuyu asla elden bırakmamıştır. Bir gün öğrettiği bir şahıs “Şehadet ederim ki, Muhammed O'nun Rasûlü ve kuludur.” deyince Hz. Peygamber (s.a), derhal müdahale ederek “Ben Rasûl olmazdan önce kul idim. ‘Şehadet ederim ki, Muhammed O'nun kulu ve Rasûlüdür’ de!” buyurmuştur.⁵

Mekke'nin fethi günlerinde, Hz. Peygamber'in huzuruna gelen ve kendisiyle konuşurken titreyen bir şahsa o, “Kendine gel! Ben bir kral değilim. Ben sadece kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum.” deme ihtiyacı hissetmişti.⁶

Bunlardan Hz. Peygamber'in (s.a) ne bir melek ne de bir ilah olduğu bilakis onun bir insan olduğu, ama sıradan biri değil, bir insanın olabileceği kadar mükemmel bir insan olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

2. Hz. Peygamber'in (s.a) Sahabeyle İlişkisi ve Otoritesi

Beşerî ilişki yönüyle Hz. Peygamber ile sahabe arasında zannedildiği gibi bir resmîyet ve sunilik yoktu. Aksine aralarında ilişki tamamen samimî ve tabîî bir şekilde gerçekleşmiştir. Bunu göstermesi açısından şu rivayetler dikkat çekicidir: Cabir b. Semure'ye Rasûlullah ile birlikte oturup, diğer insanlarla yaptıkları gibi sohbet ve muhabbet edip etmedikleri sorulunca o, “Evet, çok

defa (yapardık), Rasûlullah (s.a) sabah namazını kıldıktan sonra namazgından güneş yükselineye dek kalkmazdı. O arada sahabe onunla birlikte konuşurlar, mescidde şiirler okurlar, insanlar cahiliyye işlerini anarlar ve gülerler, o da tebessüm ederdi.”⁷ diye anlatmıştır. Zeyd b. Sabit ise böyle bir soruya “Dünyadan bahsedersen, bizimle beraber o da bahseder; yemekten söz edersek, bizimle beraber o da söz ederdi. Bütün bunları da mı size haber vereyim?” şeklinde cevap vermişti.⁸ Gerek Kur'an'da Hz. Peygamber'in beşeriyetini vurgulayan ayetler ve gerekse Rasûlullah'ın bu beyanları doğrultusunda sahabe, onun peygamberlik vasfının, beşer vasfını değiştirmedığının idraki içinde, onunla öteden beri var olan ilişkilerini normal bir şekilde devam ettirmiştir

Hız. Peygamber'in risalet öncesi, insanlar üzerinde herhangi bir otoritesi ve karizması olmadığı gibi, İslam kitlesel bir hareket hâline gelinceye ve Mekke'de bir İslam toplumu oluşuncaya kadar risaletin ilk yıllarında da, onun hakkında kelimenin tam anlamıyla bir otorite ya da karizmadan söz edilemez. Kaldı ki bu ilk yıllardaki durum da, sınırlı sayıdaki fertler üzerinde "manevî" bir otorite olmaktan öteye geçmiyordu. Risaletin 5. ve 7. yıllarında Hz. Peygamber'in bazı müslümanları Habeşistan'a göndermesi ve özellikle Hz. Cafer'in Necaş'ye hitaben söyledikleri, onun kendisine inanan ashab nezdindeki otoritesinin gittikçe geliştiğini; Medine'ye yapılan hicret, Medine Vesikası ve Medine Site Devleti'nin kurulmasıyla, onun otoritesinin iyice pekiştiğini ve dînî, siyasî yönleriyle karizmatik bir şahsiyete dönüştüğünü söyleyebiliriz.⁹

Hız. Peygamber'in otoritesi hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra, burada sahabenin bu otorite karşısında ne tür tavırlar takındıkları ve Hz. Peygamber ile olan ilişkilerini çeşitli başlıklar altında yürüttüklerini görüyoruz. Örnekleri üzerinde iyice durulduğu ve tahlil edildiğinde, sonuç olarak ortaya çıkan hususlar¹⁰ günümüz şeyh ve liderleri ile kendilerinin peşinden gidenler arasındaki mevcut ilişkilerin test edilmesine yardımcı olacaktır. Yapılan araştırmalarda¹¹ Hz. Peygamber'in sahabe nezdindeki otoritesi, mahiyeti ve sınırlarını tespit bakımından bu tür tavırların şu başlıklar altında toplamak mümkündür.

1. Sahabenin Hz. Peygamber'e İtaatları/İttibaları,
2. Sahabe'nin Hz. Peygambere Arzettikleri Talepleri/ Teklifleri,
3. Sahabe'nin Hz. Peygamber'e Yöneltiltikleri Soruları,
4. Sahabe'nin Hz. Peygamber'e Yöneltiltikleri Eleştirileri,
5. Sahabe'nin Hz. Peygamber'e itirazları,
6. Sahabe'nin Hz. Peygamber'e İtaatta Gecikmeleri,
7. Sahabe'nin Hz. Peygamber'in Sözüünü Dinlememeleri.¹²

Bu maddelerin ayrı ayrı üzerinde durmak çalışmanın boyutlarını aşacağından bu konuda yapılan çalışmalara bakılabilir. Biz esas konumuza geçmek istiyoruz.

Acaba tasavvufî düşüncede var olan şeyh-mürîd arasında durum nasıldır? Biraz da bu konuyu irdeyelim. Önce tasavvufta şeyh ve mürîdin lügat anlamlarıyla birlikte konumu üzerinde durmak istiyoruz.

Şeyh, lügatta “yaşlı, ihtiyar, pir, bey, önder, kabile başkanı” manalarına gelmektedir.¹³ Tasavvufta ise, “şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinde kemale ulaşmış ve bu noktada nefislerin hastalıkları ve tedavilerini bilmede en son noktaya gelen, taliplere rehberlik eden ve onları irşad etme ehliyetine ve liyakatına sahip olan rehber ve delil olan kimse”dir.¹⁴

Mürîd, lügatta “irade ve talep eden, isteyen ve arzulayan” anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf ıstılahında ise, “iradesi olmayan, iradesinden soyutlanan, iradesini kullanmayan, kendisine göğün kapıları açılan ve bu isimle Hakk’a vâsıl olanlar arasına katılıp Hakk’a vâsıl olan kimse”dir.¹⁵ Mürîd, daha geniş bir ölçüde, umumiyetle sûfî manasını almıştır.¹⁶ Dikkat edilirse lügat ve ıstılah manaları arasında bir zıtlık olduğu göze çarpar. Görünüşte olan bu zıtlık kişinin işin başında isteyen konumunda olmasından ileri gelir. Sûfîler iradenin manası hakkında konuşmuşlardır. Nitekim sûfîlerden her biri iradeyi kalbine parıldayan şekliyle tabir etmiştir.

Konum itibariyle şeyhlik rütbesi; sûfîlerin yolunda, rütbelerin en yükseği ve Allah'a davette peygamber vekilliğidir.¹⁷ Şeyh, dergâhta medresedeki müderrisin vazifesini yüklenen kişi olarak görülür. Bu düşüncede okumak için bir öğreticiye ihtiyaç hissedildiği gibi, terbiye için de bir şeyhe ihtiyaç duyulmuştur.¹⁸ Mürîd de şeyhe tâbi olan, şeyhin vereceği terbiyeyi ve eğitime muhtaç olan ve medresedeki talebe konumunda bulunan kimsedir. Fakat fonksiyonları itibariyle şeyhle müderris farklılık arz eder. Çünkü müderris ders takrir eder, şeyh ise kendisine intisap eden sâiklere istidat ve kabiliyetlerine göre manevî olgunluğa eriştirmek üzere rehberlik ve önderlik eder, faydalı ve zararlı olanı gösterir, onların kalplerine şeriat bilgisini ve Allah sevgisini yerleştirmeye çalışır. Hocanın yaptığı iş nazarî ve kavî, şeyhinki ise amelî ve tatbikîdir.¹⁹ Şeyh, hak yolda sülûk eden, bu yoldaki zararlı, korkulu ve tehlikeli hususları tanıdıktan sonra, vakt, menzil, hâl ve makamlar konusunda mürîdi bilgi sahibi yapmak suretiyle onu irşad eden, faydalı ve zararlı olan şeyleri ona gösteren kimsedir.²⁰

Keşfu'l-Mahcûb yazarı Hucvirî'ye (ö.470/1077) göre tasavvuf yolunun şeyhleri gönül doktorudur. Şâyet doktor hastanın derdini bilmiyorsa, yapacağı tedavi onu mahveder. Zira onun tedavi edileceğini, hastanın bakımını, hastanın tehlikeli olan yerlerini bilmemektedir. Bundan dolayı hastaya vereceği yiyecekleri ve içecekleri hastanın derdine muhalif olacak şekilde tatbik eder. Hz. Peygamber'in (s.a) “Kavmi içindeki şeyh, ümmeti içindeki peygamber gibidir”. demesinin sebebi budur. Peygamberler nasıl davetlerinde basiretle ve halkın kendi seviyesine göre hareket etmişlerse, şeyhin de böyle hareket etmesi gerekir.²¹

Tasavvuf eğitimi açısından şeyh-mürîd ilişkilerinin rolünü ortaya koyabilmek için eğitici ve mürebbî durumunda olan kimseleri tanımak ve bilmek gerekir. Bu eğitim içerisinde eğitimle uğraşan Şeyh-i tâlim, Şeyh-i irade, Şeyh-i iktida, Şeyh-i teberrük, Şeyh-i intisab, Şeyh-i telkin, Şeyh-i tarikat, Şeyh-i terbiye, Şeyh-i irşad, Şeyh-i taslik adıyla anılan şeyh vardır.

Burada konumuzu ilgilendiren şeyh-i irade; tarikatta en yüksek olan, iradesi ilahî irade içinde mezc olmuş ve yanında veya ilhamı altında mürîdin ceset ve ruh halinde kabul olunduğu kimsedir.²²

Tasavvufta giren kişinin bir şeyhe bağlılığı esastır. Tasavvufta şeyhsiz tek başına yol almak uygun karşılanmaz, hatta bunun mümkün olmadığı kabul edilir. Şeyh, tasavvuf yoluna giren kişinin, bu yolda en emin şekilde ilerleyebilmesi için kılavuz durumundadır. Şeyh benzeri mistik lidere bağlılık, diğer dinlerdeki mistisizmde, özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlık'ta da vardır.²³ Bundan dolayı genel olarak şeyhsiz bir tasavvufî hayat düşünülemez. İnsana özgü diğer tecrübe alanlarından daha özel aşkın, anlaşılması güç bir tecrübe alanı olan mistik tecrübeye bir rehberle başvurulması, bu konuda başarıya ulaşma bakımından büyük önem taşımaktadır. Nitekim Bâyezîd Bistamî, "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır."²⁴ diyerek rehbersiz bir yola girmenin tehlikesini vurgularken, Ebû Ali Dakkak, "Yetiştireni ve dikenini olmadan kendi kendine ve huda-î nabit olarak biten bir ağaç yaprak açar, fakat meyve vermez. Nefes nefese ve tedrici bir şekilde tarikatın kurallarını öğretecek bir üstada sahip olmayanın durumu da böyledir. Bu durumda olan mürîd heva ve hevesine tapar, başka bir kurtuluş yolu bulamaz."²⁵ ifadeleriyle, yol gösterişsiz bir mistik tecrübenin tehlikelerini haber vermektedir.²⁶ Şeyhlerin çoğunun şöyle dediğini işittim: "Kurtuluşa ereni göremeyen ve bilemeyen kişi kurtulamaz." Bu konuda Rasûlullah (s.a) bizim için en güzel bir örnektir. Ashâb-ı kirâm, bütün ilim ve edeblerini Hz. Peygamber'den alıyordu. Nitekim sahabe-i kirâm'dan bazıları şöyle demişlerdir: "Rasûlullah (a.s.) bize, helada kaza-i hacet yapmasına varıncaya kadar her şeyi öğretti."²⁷

Suhreverdî (ö.632/1234) bu noktada şeyhin tasavvuf eğitimindeki konumunu şu sözleri ile ortaya koymaktadır: "Hz. Peygamber (s.a) için Cebrâil (a.s) nasıl vahiy emini ise, şeyh de mürîdleri için ilham emindir. Cebrâil'in vahiyde ihaneti olmadığı gibi, şeyhin de ilhamda ihaneti olmaz. Rasûlullah (s.a) nasıl heva ve hevesiyle konuşmaz ise, zâhiren ve bâtinen O'na ve O'nun sünnetine bağlı olan şeyh de heva ve hevesiyle konuşmaz."²⁸ Bu ifadelerden şeyhin konumunun delilsiz şekilde Hz. Peygamber'in (s.a) konumuyla aynı görüldüğü ve kıyaslandığı anlaşılmaktadır. Konum itibarıyla böyle yapmanın doğru olduğunu ve bunun İslâm inancıyla bağdaştığını söylemek zordur.

İbn Teymiyye'nin (ö.728/1328) konuya bakışı şöyledir: "İnsanın hakikatleri öğrenebilmesi için önünde rehberlik yapacak insanlara ihtiyacı vardır. Nite-

kim sahabe için Hz. Peygamber (s.a) rehberdi. Tâbiîn için sahabe bir kılavuzdu. Ancak bu hakikatleri öğrenmek için özel olarak belli insana intisap etmeye lüzum yoktur. Selef bu anlayıştadır. Onlar iman ve takva sahibi herkesten istifade etmişlerdir. Üstün kimse söz konusu ise zaten Kur'an ve sünnete göre ölçü budur.”²⁹

İbn Teymiyye (ö.728/1328) şeyh ve şeyhin gerekliliği ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklar: “Bir şeyhe intisap etme bir nevi Müslüman cemaati tefrikaya düşürmektir.³⁰ Çünkü özellikle zamanımızda meşhur olan şeyhlerin çoğu cehalet, dalâlet ve günah içindedirler.³¹ Filan kimse senin dünya ve ahirette şeyhindir sözü bid'attır”.³² Ona göre ittiba edilecek tek kişi vardır. O da Hz. Muhammed (s.a) dir. Ancak insanların birbirlerine rehberlik yapmaları doğaldır.

Bütün bunların yanında müridi şeyhe bağlayan psikolojik unsurlar da vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

- a- Yönetilme ve duygusal destek ihtiyacı,
- b- Aşağılık, yetersizlik ve günahkârlık eğilimleri,
- c- Şeyhin otorite ve saygınlığı,
- d- Tarikat üyeleri arasında kurulan birlik,
- e- Mürid ve şeyhin yüz yüze olmaları.³³

Bir de mürid-şeyh ilişkisi sürecinde kurulan psikolojik mekanizmalar bulunmaktadır. Bu şöyle cereyan etmektedir: Taklid (müridin iradesinin yöneldiği model); itaat, uyma, özdeşleşme ve benimseme; psikanalize hazırlama; telkine hazırlama ve motivasyon.³⁴

Bazı insanların yapısında tabii olarak bağlanma duygusu vardır. Bu duygu en üst düzeyde şeyh-mürid ilişkilerinde temsil edilmiştir. İslâm tasavvuf kitabiyatında yer alan “şeyh-mürşid” kavramları tasavvufi tecrübeye, daha teknik deyişle seyr ü sülûke başlayan muride bu yolda rehberlik eden kişiyi ifade etmektedir.

Tasavvufta mürid-şeyh ilişkisinin sürekli olması ve devamlı canlı ve taze tutulması tasavvufî eğitim açısından önemlidir. Nitekim tasavvuf geleneğinde müridin şeyhi karşısında hiçbir değeri yoktur ve kendini de böyle değersiz olduğuna inandırmaya çalışır. Kuşeyrî'ye (ö.465/1073) göre mürid şu düşünce içerisinde olmalıdır: “Dünya ve ahirette kadr ü kıymetim veya yeryüzünde benden daha aşağı biri var diye bir müridin hatırından bir fikir geçerse, o müridin irade ve müridlik yolunda attığı hiçbir adım sıhatli olmaz. Çünkü mürid için vacip olan nefesinin değerini tahsil için değil, Rabb'ini tanımak için çalışmaktır.”³⁵

Şeyhini her şeyde ve herkesten çok sevmek müridliğin şartlarından. Mürid artık kendi için değil, şeyhi için yaşar. Şeyhte fâni olmak Allah'ta fâni olmanın mukaddimesidir. Müridin seyr ü sülûkte ilerleyebilmesi için “kalben

bile olsa şeyhine itiraz etmemesi şarttır.”³⁶ Böylece bu durum, müridin şeyhini benimsemesine ve taklid etmesine yol açar. Ancak bize göre bu durum beşer takatının dışında bir şeydir.

İslâm tasavvufunda şeyhin tartışmasız bir otoritesi ve saygınlığı vardır. Sûfîler arasında kökleşmiş şeyh otoritesini daha net ve özlü şekilde, İbn Haldûn’un (ö.808/1405) sûfîlerden naklettiği şu söz ifade etmektedir: “Mürid şeyhin huzurunda yıkayıcının önünde yatan ölü gibi olması lazımdır.”³⁷ Ankaravî ise bu konuda “Mürid kendi irade ve ihtiyarını terkedip, yıkayıcının önündeki ölü misali itirazsız şeyhine teslim olmalıdır.” der. Müsteşrik Nicholson, mürit-şeyh arasındaki bağlantıyı farklı bir bakış açısıyla bir “hipnotizma süreci” olarak değerlendirmiştir.³⁸

Gerek hipnotizma ve gerekse sülûk olayı, önceden bir ruhî hazırlığın üzerine kurulmaktadır. Aynı şekilde her iki olayda da kişinin kendisini, kendi iradesiyle bir başkasının iradesine teslim etmesi ve onun etkisini kabul etmeye açık ve hazır bir durumda beklemesi zorunlu bulunmaktadır. Gerek ön şartların tamam olmasıyla, hipnotizmacının ve şeyhin iradesi, hipnotize edilen ve müridin iradesinin yerini almakta, âdeta öbürlerinin kişiliği ortadan silinmektedir. Bu yakın benzerliğe rağmen, hipnotizma ve şeyhe itaat fenomenleri arasında esaslı farklar da vardır. Herşeyden önce hipnotizmanın etkisi oldukça sınırlı ve dar bir alanda geçerlidir. Mürid-Şeyh etkileşimi ise, tabiî seyir içerisinde bazen hayatın sonuna kadar süreklilik gösterebilir. Diğer yandan müridin şeyhin derin etkisini taşıyan psikolojik oluşumunu bir uyku hâli olarak nitelendirmek de mümkün görünmemektedir. Tersine bu oluşum, belirli noktalarda tam bir dikkat ve uyanıklığı zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan hipnotizmada dikkat ve şuur örtülü bir durumda kalırken tasavvufî sülûkte dikkat ve şuur, özel bir obje önünde en gergin ve yoğun bir hâl içerisinde gözükmektedir. Mistik tecrübe ayrıca, hipnotizmanın hiçbir zaman başaramıyacağı çok ileri şuur hâlleri ve özdeşleşmeleri başarılı kılmaktadır. Öyle ki, “Mürid kendini şeyhin bir parçası telakki eder. Çocuk nasıl babasının bir parçası ise mürid de şeyhin bir parçasıdır artık. Şeyhin müridine hırka giydirmesi, müridin kendi iradesinden sıyrılıp çıktığının, kendinde ihtiyar denilen bir şeyin kalmadığının ve şeyhte fâni olduğunun bir sembolü sayılır.”³⁹ Ancak bu benzetmenin sahte şeyh ve müridlik için mümkün ve doğru olabileceği, fakat niyet, gaye elde edilen sonuç ve fayda - ki genelde insanın ıslahı ve nefis terbiyesidir- bakımından farklar olduğunu hatta benzerliklerin boyutunun farklı olduğunu unutmamakve bu hususu dikkate almak gerekir.

Fazlu’r-Rahman (ö.1988) ise farklı bir yaklaşımla şeyhin otoritesinin tarihî süreç içerisindeki durumunu şöyle yorumlar: “İlk üç asırda sûfilik yolunda yürüyenler, çarpıcı bir ruh bağımsızlığına, verimlilik ve yapıcılığa sahip oldukları hâlde, daha sonraları amansız bir disiplin ve şeyhin ruhanî diktatörlüğüne sorgusuz-sualsiz mutlak bir boyun eğme anlayışı başgösterdi.

III.(IX.) yüzyılda Cüneyd-i Bağdâdî, müridin Allah karşısında bir kukla gibi davranmasını tavsiye ediyordu; oysa daha sonra müridin, mürşidin elinde ‘cenazenin, yıkayıcısının elinde durduğu gibi durması’ gerektiği söylenmekte idi.”⁴⁰

Tasavvuf eğitiminde büyük bir saygınlığa ve otoriteye sahip olan şeyh, böylece müridlerinin bütün özelliklerini ve kabiliyetlerini göz önünde bulundurarak, herkese ayrı ayrı yol gösterir. Müridin mizacındaki sertliği yavaş yavaş izale etmeye çalışır. Müridin teslimiyeti tam ise çabuk yol alır, olgunlaşır ve safa-yı kalbe (kalp safasına) ulaşır. Şeyh-mürîd münasebeti, baba evlad ilişkisi sıcaklığındadır. Çünkü peygamberler, ümmetlerine “baba” mesabesinde olduğu gibi peygamberlerin varisleri konumundaki şeyhler de müridlerine karşı “baba” durumundadırlar. Bu yolun terbiye sistemi sîret-i nebeviye ile âhenklidir. Gaye o örneğe benzemektir.⁴¹ Müridin kendi başına istiklâli ise; artık Cenâb-ı Hakk’tan manevî ilim ve ilham alıp anlama kapısının kendisine açılmasıyla başlar. Mürid, ihtiyaç ve mühim işleri Allah Teâlâ’ya arz edebilme ve O’nun tarif ve tenbihatlerine göre çözüp, ilâhî muradı anlama rütbesine ulaştığı zaman, artık mürşidinden ayrılma vakti gelmiştir. Mürşidinden ayrılma vakti gelmeden kendiliğinden ayrılırsa; önüne, dünyaya dönme, hevasına tâbi olma gibi, vaktinden evvel sütten kesilen çocuğun maruz kalacağı sıkıntı ve engellere benzer mânialar çıkar ve onu zarara sokar.⁴²

Buraya kadar şeyhle ilgili anlatılan özelliklerin ve vasıfların sünnete, yani Peygamber-sahabe iletişimine uyanları olduğu gibi sünnete uymayanları da vardır. Sünnete uyanlarda Hz. Peygamber’i (s.a) rehber ve örnek alma durumu, uymayanlarda ise şeyhin konumunu olduğundan fazla görme, abartılı vasıfları şeyhe yükleme, müridin iradesiz, değeri olmayan kişi olarak algılanmasıdır.⁴³ Kanaatimizce bugünkü gelinen noktada hemen hemen bütün unsurlarıyla tasavvufî müesseseleri yeniden ele alıp bir değerlendirmeye tâbi tutmak, sağlıklı eleştirel bir işleme yerine getirmek gerekir. Bu işlemi yerine getirirken en çok dikkat edilmesi gereken, -orta yoldan uzak- fanatikçe yaklaşımlardan uzak kalmak olacaktır.

Netice olarak sûfîlere göre bir müridin şeyh inancı ve ölçüsü şöyle olmalıdır:

“Velîleri inkâr etmek câiz olmadığı gibi müstahak oldukları makamın üstünde görmek de câiz değildir. Evliya hakkındaki iyi zannı, onları haddinden fazla büyüterek ifrata götürenler çoktur. Bu konuda şeytanın oyununa gelmekten ve tuzağına düşmekten sakınmak gerekir. Allah bir kimseye kendi ilminden bir haz nasip ederse, o, şeyhine itidal ölçüsü içinde inanır ve bağlanır. Kısacası, insanın kendi şeyhini, irşada ehil görmesinden daha ileri bir inanış ve bağlanışla benimsemesi caiz değildir. Edep, ölçüyü kaybetmemektir. Din, edep demektir.”⁴⁴

Yukarıda verilen bilgilerden sonra nasların yorumlarında da bu durum kendini göstermektedir.

Ebû Hureyre'den, Rasûlullah (s. a) şöyle buyurdu: Vaktiyle iki kadın çocukları ile bulunurken kurt gelerek birinin çocuğunu götürmüş. Biri diğerine: "Kurt senin çocuğunu götürdü" diğeri de: Hayır, senin çocuğunu götürdü, demiş. Daha sonra Hz. Dâvûd'un (a.s) huzurunda muhakeme olmuşlar. O çocuğun büyük kadına ait olduğuna hükmetmiş. Derken kadınlar Süleyman b. Dâvûd'un (a.s) huzuruna çıkararak meseleyi ona haber vermişler. Hz. Süleyman (a.s): "Bana bıçak getirin de çocuğu ikiye ayırayım." demiş. Küçük olan kadın şöyle demiş: "Yapma! Allah sana rahmet eylesin. Çocuk o kadınındır." Bundan dolayı Hz.Süleyman (a.s) küçük kadın lehine hüküm vermiş.⁴⁵

Eşref Ali "Mürşidin bazen, korkunç bir konu veya alışılmamış bir şekil ve zâhirî bilgilere ters bir usulle müridin isteğinin ve teslimiyetinin ne kadar olduğunu tesbit için imtihan etmesi" başlığı altında şunları söyler: Bazı büyükler gerektiğinde müridin irade ve inancını imtihan ederler: Bu imtihanı öyle bir söz veya fiil ile yaparlar ki; onun zâhiri bâtımına ters olur. Yani gerçekte o, şeriata uygun olduğu hâlde, zâhiren şeriata ters görülebilir. Hadis, bazı mürşidler tarafından uygulanan bu âdetin kaynağı olabilir. Gerçekten Hz. Süleyman'ın (a.s) amacı çocuğu kesmek değildi. Fakat çocuğun annesi olduğu iddiasında bulunan kadını imtihan için böyle bir irade ortaya koydu.⁴⁶ Bu anlayışın dinin ruhuna ve sünnete uygunluğunu söylemek zordur. Böyle bir hükme varmak için de hadis yeterli muhteva ve güçte değildir.

Sonuç

Netice olarak aşağıda serdedilen düşünceler ve tespitler bizim de katıldığımız görüşler olmuştur.⁴⁷ Kaynaklarımızda Rasul-sahabe ilişkisini ortaya koymada yer verilen bilgiler ve malumat, Hz. Peygamberin sahabe nezdinde sarsılmaz bir otoritesinin ve fevkalade güçlü bir karizmasının bulunduğunu göstermektedir. Daha detaylı incelendiğinde görüleceği üzere Rasûl ile ashabı arasında oldukça tabîî bir ilişki ve samimî bir diyalog olduğu ortaya çıkacaktır. Ayrıca ashabın bu tavırlarından, onların Allah Rasûlü karşısında bile ne derece geniş bir fikir hürriyeti ve tenkit zihniyeti içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Onlar, zaman zaman künhünü kavrayamadıkları veya kabullenemedikleri bazı beklenmedik davranışlarını Hz. Peygamber'e sorabilmişler, hatta onu sorgulayabilmişlerdir. Hz. Peygamber'in onlara gösterdiği engin hoşgörü ve anlayış doğrultusunda sahabe, Kur'an ve sünnete dayalı bilgileri, sahip oldukları muhakeme güçleri sayesinde Hz. Peygamber'in bir takım emirleri ve kararlarına eleştiri ve itiraz yöneltecek medenî cesaret ve olgunluğu gösterebilmişlerdir. Karşılıklı güven ve anlayışa dayalı bu tavırlar, sahabe-nin ona olan iman, itaat ve ittiba anlayışlarından hiçbir şey eksiltmemiştir.

Biz, sahabede, cahilî peygamber telakkisinden arınmış, Allah ve Rasûlü'nün takdim ettiği, kendi müşahedelerine ve tecrübelerine dayalı, kendilerinden sonra gelen bütün Müslüman nesiller için ideal bir peygamber telakkisi gör-

mekteliz. Kur'an ve Rasûl'ün muhatapları olan ashabın bu peygamber anlayışı, sağlıklı bir Peygamber telakkisine sahip olmak isteyen herkes için, belirleyici bir ölçü niteliğini taşımaktadır.

Hız. Peygamber'in vefatından itibaren başlayan ve her asırda birçok inanç, kültür ve medeniyetlerle karşılaşan Müslümanların sahabe asrından uzaklaştıkça, Kur'anî bir peygamber anlayışından da uzaklaştıkları anlaşılmaktadır. İster rahmet elçisine olan aşk, muhabbet ve hasret sebebiyle olsun, isterse farklı din ve kültürlerden etkilenecek olsun, ilerleyen asırlarda ümmet, maa-lesef daha çok duygusal, muhayyile gücüne dayalı efsanevî, esrareniz, neredeyse beşerî hüviyetinden tecrit edilmiş, âdeta melekleştirilmiş bir peygamber anlayışı sergilemeye başlamışlardır. Zaman içerisinde bu anlayışların rivayetlere dönüşmesi de fazla gecikmemiştir. Neredeyse her asırda, her bölgede Hız. Peygamber hakkında farklı bir sîret, farklı bir edebiyat, farklı bir kültür oluşmuştur. O kadar ki, Kur'an ve sünnete dayalı sahabedeki saf Peygamber anlayışı ile tabiûn dönemi peygamber anlayışı birbirinden farklılık arz etmektedir. Aynı şekilde ikinci asrın peygamber anlayışı başka, üçüncü asrınki daha başkadır. Daha sonraki asırlardan günümüze kadar anlayışlardaki değişim ve gelişimin, tepeden yuvarlanan bir kartopu gibi gittikçe büyüdüğü söylenecek olursa işin vehâmeti daha kolay anlaşılacaktır.⁴⁸

Tasavvufî düşüncede de durum pek farklı değildir. Tasavvuf tarihimizdeki pek çok şahsiyetin dahi menkıbelerini, kerametlerini ve faziletlerini anlatma adına, onların beşerî özelliklerinin göz ardı edilip, âdeta beşerüstü kutsal birer varlık gibi takdim edildiklerini esefle müşahade etmekteyiz. Dolayısıyla bugün temel eğitimden itibaren yetişen nesillerimiz, Kur'an-ı Kerim'in, bizzat Hız. Peygamber'in ve sahabenin anlattığı peygamberi değil; kültür ve edebiyatımızın takdim ettiği, neredeyse her şeyi bilen, her şeyi gören, her şeyi işiten, her an mucizeler göstererek her derde deva olan, her müşkilatı çözen bir peygamberi öğrenmektedirler.⁴⁹

Bu hususta daha sonraları ortaya çıkan yanlış tasavvuf anlayışlarının da rolü büyüktür. Buna göre şeyhin huzurundaki bir mürid, tıpkı "gassalin önündeki meyyit gibi" olmalıdır. Artık bir ölü, kendisini yıkayan karşısında nasıl hiçbir şekilde ses çıkartamazsa, mürid veya derviş de aynı şekilde kayıtsız-şartsız, sessiz-soluksuz bir biçimde kendini, iradesini ona teslim etmelidir. Aksi takdirde, hemen mürid-i mürted ilân edilir ve derhal tardedilir. Aynı şekilde "ferman sultanındır/padişahındır" anlayışı da böyledir. Artık hikmetinden sual olunmaz! Emreden veya yasaklayan ister şeyh olsun, ister sultan olsun, vardır bir hikmeti! Anlamaya çalışmak abesle iştigaldir. Niçini, nedeni, nasılı sormak itaatsizlik, sorgulamak ise isyandır artık. Daha iyiyi, alternatifini önerebilmek yürek değil, belki de kelle ister. Böyle bir densizliği (!) yapmak kimin haddindedir? Hız. Ömer misali itiraz ve eleştiri akıldan dahi geçirilmemelidir. Bunların sözlü ve yazılı ifade edilmesi, neticede eldeki mevki ve makamların, sahip olunan sıfat ve imkânların derhal yitirilmesi

İSLAM ARAŞTIRMALARI

demektir. Zira bu isyandır, ihanettir, ihanetin cezası da malumdur. Çok daha sonraları ise, lider-tebaa ilişkilerini, üst-ast ilişkileri belirler. Buna göre üst emreder, alt neye mal olursa olsun buna itaat eder. Soramaz, görüş belirtemez, özür beyan edemez. Eleştiride bulunamaz, itiraz veya muhalefet ise asla edemez. Bizi asıl şaşırtan husus, herhangi bir orduda disiplini sağlayabilmek için gerekli olan ve emir-komuta zinciri içerisinde normal sayılan bu durumun, benzer hiyerarşinin sivil ve sosyal hayata da aynı şekilde yansımalarıdır.

Böyle ortamlarda şeyh, üst, lider ve sultanın irade, emir ve uygulamaları, meşruiyetin kendisi demektir. Bunların meşru olup olmadığı değil, şayet bu hususlarda bazı normlara aykırılık varsa, bu normların ne şekilde tevil edileceği kalır geriye. Artık ilim ve fetva makamları, bu uygulamaları normlara göre değil, normları bu uygulamalar doğrultusunda yeniden izah etmek zorunda kalırlar. Bu normların ihlali suç olarak görülmez, ama birileri tarafından bu ihlalin iddia edilmesi cezayı gerektiren bir suç hâline dönüşür. Onların hâl ve hareketleriyle Hz. Peygamber'in kendi şartlarında ortaya koyduğu bazı tasarrufları arasında bir şekilde irtibat kurulur ve oraya göndermede bulunulur. Onların yaptığı bazı faaliyetler eleştirilmişse, derhal Hz. Peygamber'in hayatından misaller verilir. Bu bağlamda onlar hep kendi konumlarıyla Hz. Peygamber'in konumunu özdeşleştirirler. Ne var ki, Hz. Peygamber'in hayatında olduğu gibi, asırlardır lidere itiraz edebilen, hatayı eleştirebilen ikinci bir Ömer çıkmamıştır.

Artık söylenene değil, söyleyene bakılır. Söylenen sözün doğru olup olması değil, kimin tarafından söylendiği önemlidir. Sözün gücü, sahibinin gücü, mevkii, makamı, karizması ve otoritesi ile doğru orantılıdır. Diğer bir ifade ile, söz gücünü taşıdığı anlamdan değil, sahibinin kimliğinden ve konumundan alır. Hz. Ali'nin ifade ettiği gibi, kişilerin hak ile tanınması gerekirken, hak, kişilerle tanınmaya başlanır.⁵⁰

Hasılı yukarıdaki düşünceler ve tespitler ışığında Rasul-Sahabe ilişkilerini esas alarak insanî ilişkilerimizi bilhassa şeyh-mürîd ilişkilerini yeniden gözden geçirme zorunluluğu hasıl olmaktadır. Bütün sıkıntı Rasul-Sahabe ilişkilerinde olduğu gibi tabîlik, samimiyet ve müsamaha eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bilhassa günümüz insanî ilişkiler açısından bunun sağlanması gereklidir. Bu sayede belki günümüz insanına yeni bir bakış ve anlayış; mutlu ve huzurlu hayat; nihayetinde temiz bir toplum inşa etme yönünde önemli adımlar atılabilir.

DİPNOTLAR

¹ Ahmet ÖZEL, *Yönetici peygamber olarak Hz. Muhammed*, Divan Dergisi, 2006/1, sayı 20, www.divandergisi.com/dergiler.aspx erişim 15.04.2008 (kısmen tasarrufla).

² Furkan 25/7-8.

³ Furkan 25/20.

- ⁴ Bkz. İsra 17/90-95; Fussilet 41/6.
- ⁵ Abdurrezzak, Ebûbekr es-San'ânî (ö.211/826), *el-Musannef*, Tsz.-Ysz. II, 205, h. no: 3076.
- ⁶ İbn Mâce, Et'ime,30. Ayrıca konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara, 1999, s. 80-94.
- ⁷ Müslim, Mesâcid, 286.
- ⁸ İbn Sa'd, (ö.230-844), *et-Tabakâtu'l-Kubrâ (Kitâbu Tabakati'l-Kebîr)*, Beyrut, Tsz., I, 365.
- ⁹ Bünyamin Erul, *Örnek Lider Hz. Peygamber (Rasul-Sahabe İlişkinine Farklı Bir Bakış)*, Ankara 2002, s. 76.
- ¹⁰ Geniş bilgi ve örnekler için bkz., Bünyamin Erul, age., s. 79-137.
- ¹¹ Bu konuda yapılan ve zikredilen konuları inceleyen bildiğimiz iki çalışma var. 1- Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999; 2- Bünyamin Erul, *Örnek Lider Hz. Peygamber (Rasul-Sahabe İlişkinine Farklı Bir Bakış)*, Ankara 2002.
- ¹² Geniş bilgi için bkz., Bünyamin Erul, *Örnek Lider Hz. Peygamber*, s. 79-137.
- ¹³ Râğîb el-İsfahânî (ö.502/1108), *el-Müfredât*, İstanbul 1986, s. 39; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 455.
- ¹⁴ Kâşânî, Abdurrezzâk (ö. 730/1330), *Istulâhâtu's-Sûfiyye*, Kâhire 1992. s. 172.
- ¹⁵ İbn Arabî, *Istilahatu Şeyh Muhyiddin İbn Arabî*, Thk. Bessâm Abdulvahhâb el-Câbî, Beyrut 1990, s. 53-54.
- ¹⁶ M. Plessner, "Mürîd", *İA*, VIII, 809.
- ¹⁷ Suhreverdfî, Ömer b. Muhammed (ö. 632/1234), *Avârifu'l-Maârif*, İhyâ'nın beşinci cildinde, Beyrut 1992, s. 118; Ankaravî, "şeyh kâim-i makam-ı Rasûl'dür". Ankaravî İsmâil (ö.1042/1623), *Minhâcu'l-Fukârâ*, Ysz. Tsz., s.39 vd.
- ¹⁸ Bkz. Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukârâ*, s. 32; M. Ali Aynî, *İslam Tasavvuf Tarihi*, İstanbul 1985, s. 91; Mahir İz, *Tasavvuf*, İstanbul 1990, s. 162; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994, s. 116.
- ¹⁹ Bkz. H. Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994, s. 194.
- ²⁰ Necmuddin Kubrâ, *Tasavvufî Hayat (Usûlu Aşere, Risâli İle'l-Hâim, Fevâihu'l-Cemâl tercümesi*. Haz. Mustafa Kara), İstanbul 1980.,s. 87.
- ²¹ Hucvîrî, Ali b. Osman Cullâbî (ö.470/1077), *Keşfu'l-Mahcûb /Hakikat Bilgisi*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1982, s. 136 (kısmen tasarrufla).
- ²² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1991, s 455; A. Cour, "Şeyh", *İA*, XI, 461-462;. Şeyhin ve müridin vazifeleri ve riayet edecekleri adab ile ilgili olarak bkz. Serrac, Ebû Nasr et-Tûsî (ö.378/988), *el-Luma'*, Thk. Abdulhalim Mahmud- Taha Abdalbâkî Surûr, Kahire 1960, s. 273-274; Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Havâzin (ö.465/1073), *Kuşeyri Risâlesi* (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1981, s. 589-608; Suhreverdfî, *Avârifu'l-Meârif*, s. 315-327.
- ²³ Cavit Sunar, *Mistisizm Nedir?*, İstanbul 1979, s. 29-30.
- ²⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 592; Suhreverdfî, *Avârifu'l-Meârif*, s. 127. Said Havva konuyla ilgili günümüzle alâkalı olarak şunları söyler: Sûfî geçinen bazı cahiller gördükleri herkese, "Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır." tekerlemesini söyleyip durmaktadırlar. Cahil sûfler önlere gelen herkese bunu söyleyerek, cahil şeyhlerinin propagandasını yapmaktadırlar. Bazan da söyleyen sûfî cahil olduğu halde âlim olan bir şeyhin propagandasını yapmaktadır. Yine nerede ve ne zaman söyleyeceğini bilmeyen ve hata işleyen sûfler de tekrar etmektedir. Şeyhi olmayan, yani şer'î ilimleri öğretecek kimsesi bulunmayan, daha doğrusu ne öğrenen ne de öğrenmeyi kabul eden kimse demektir. Böylelerinin şeyhi şeytandır. Ama ilim ışığında seyreden kimsenin şeyhi ilim ve şeriattır. Said Havva, *Ruh Terbiyemiz*, s. 99-100.
- ²⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 592; Suhreverdfî, *Avârifu'l-Meârif*, s. 127.
- ²⁶ Hayati Hökelekli, "Din Psikolojisi Açısından Şeyh-Mürîd İlişkileri", *Hareket*, Mart 1980, s. 36-37.

İSLAM ARAŞTIRMALARI

- ²⁷ Muslim, 2/Taharet, 57 (I, 225); Ebû Dâvûd, 1/Taharet, 4 (I, 49, h. no: 7); Tirmizî, 1/Tahâret, 12 (I, 24, h. no: 24); Nesâî, Tahâret, 35, 36 (I, 35-36).
- ²⁸ Suhreverdi, *Avârifü'l-Meârif*, s. 316.
- ²⁹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ Şeyhi'l-İslâm Ahmed b. Teymiyye*, Tertib Abdurrahman bin Muhammed el-Asımî I-XXXVII Riyad 1991, XI, 511-512.
- ³⁰ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XI, 514.
- ³¹ İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XI, 519.
- ³² İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, XI, 513.
- ³³ Geniş bilgi için bkz. Hayati Hökekleli, , “Din Psikolojisi Açısından Şeyh-Mürîd İlişkileri”, s. 38-41.
- ³⁴ Geniş bilgi için bkz. Hayati Hökekleli, , “Din Psikolojisi Açısından Şeyh-Mürîd İlişkileri”, s. 41-43.
- ³⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 594.
- ³⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 594. Bu konudaki örnekler için bkz. Kuşeyrî, *Risâle*, s. 512-14.
- ³⁷ İbn Haldûn, *Tasavvufun Mahiyeti*, (Şifau's-Sail), (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul 1984, s. 177-178. Ankaravî ise bu konuda “Mürîd kendi irade ve ihtiyarını terkedip, yıkayıcının önündeki ölü misali itirazsız şeyhine teslim olmalıdır.” der. Bkz. Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukâra*, s. 35. Bu konudaki değerlendirmeler için bkz. Suhreverdi, *Avârifü'l-Meârif*, s. 128.
- ³⁸ Nicholson, *İslâm Sufileri*, (Trc. M. Dağ ve arkadaşları) , Ank., 1978, s. 120. Mürîdin şeyh karşısındaki durumu ile hipnotize edilen kimsenin hipnotizmacı karşısındaki durumu arasında benzerlik görmek mümkündür. Zira hipnotizmaya hazır olabilmek için karşıdan gelen isteğe itaat etmek zorunludur. Hipnotize edilecek kimsenin ruhen hazırlıklı olması önşarttır. Bu hazırlık tamam olduktan sonra hipnotizmacının istek ve iradesiyle bir tür uykuya dalma hâli olan hipnotizma olayı gerçekleşmiş olur. Bir başkasının etkisiyle meydana gelen bu tuhaf uyku hâli, normal uykudan farklıdır. Bu durumda hareketler durgunlaşır, hareket merkezlerini hipnotize eden kişi sevk ve idare eder. Mistik tercrübe yolculuğu (seyr ü sülûk) ilk başlangıcında hipnotizma olayında olduğu gibi bir ruhsal hazırlığı zorunlu kılmaktadır. Tasavvufta salik (mürîd) için beliren ön şart “İrade”dir. Kelime anlamı olarak mürîd iradesi olan demekse de, sūfîlerin dilinde mürîd, iradesi olmayan kimse demektir. İradesinden sıyrılıp çıkmayan kimse mürîd olamaz. Sūfîlerin çoğuna göre irade, kişinin âdetini ve alışkanlıklarını terketmesidir. Kuşeyrî, *Risâle*, s. 345.
- ³⁹ Hayati Hökekleli, agm, s. 40.
- ⁴⁰ Fazlu'r-Rahman, *İslam* (Terc. Mehmed Dağ, Mehmed Aydın) İstanbul, 1981, s. 172.
- ⁴¹ Mahir İz, *Tasavvuf*, s. 162; H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 194.
- ⁴² Suhreverdi, *Avârifü'l-Meârif*, 129.
- ⁴³ Bu bağlamda Hz. Peygamber'in (s.a) sahabe nezdindeki otoritesinin nasıl olduğuyla ilgili olarak bkz. Bünyamin Erul, Sahabenin Sünnet Anlayışı, s. 100-123.
- ⁴⁴ Abdülhakîm Arvasî, *Rabîta*, s. 83. Şeyh-mürîd ilişkileriyle ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ank., 2000, s. 183-191.
- ⁴⁵ Buhârî, 60/Enbiyâ, 40 (IV, 136); 85/Ferâiz, 30 (VIII, 12); Muslim, 30/Akdiye, 20 (III, 1344-1345); Nesâî, 49/Kudât, 14, 15 (VIII, 234-36, h. no: 5417-18); Musned, II, 34.
- ⁴⁶ Eşref Ali, *Hadislerle Tasavvuf*, s. 180.
- ⁴⁷ Bkz. Bünyamin Erul, *Örnek Lider Hz. Peygamber* s. 139-150.
- ⁴⁸ Bünyamin Erul, *Örnek Lider Hz. Peygamber* s. 139-140 (bazen tasarrufla).
- ⁴⁹ Bünyamin Erul, *Örnek Lider Hz. Peygamber* s. 141.
- ⁵⁰ Bünyamin Erul, *Örnek Lider Hz. Peygamber*, s. 148-149.